

The Beauty and the Beast

een reactie op Pieter Pekelharing

Harry Kunneman

De diepte van Derrida's inzicht in het fenomeen van de verschuiving wordt door niets zo duidelijk gedemonstreerd als door recensies en besprekingen. Helaas impliceert Derrida's analyse ook dat de poging om het verschovene weer terug te schuiven naar 'de oorspronkelijke betekenis' van de tekst van elke zin ontbloot is. Daarom probeer ik om wat nieuwe verschuivingen aan te brengen in Pekelharing's (stimulerende) geschuif met mijn oratie.

In het licht van het modernisme-postmodernisme debat, waar zich in mijn waarneming het bonzende hart van de hedendaagse filosofie bevindt, liep ik rond met de vraag wat nu de rationele kern uitmaakt van Habermas' verdediging van het Verlichtingsdenken en daarmee ook: wat nu aan 'het humanisme' de moeite van het redden waard is. Zoals Pekelharing terecht opmerkt loopt die rechtvaardiging in Habermas' werk vooral langs de lijn van de procedurele rationaliteit. In de moderne tijd is volgens Habermas een 'brede rationaliteit' ter beschikking gekomen, die op procedureel niveau de eenheid van het ware, het goede en het schone bewaart, doordat de in talige communicatie zelf verankerde procedure van de gelijkwaardige uitwisseling van argumenten voor alle drie de domeinen als bindend erkend wordt.

Het mes van het procedurele rationaliteitsbegrip snijdt zodoende aan twee kanten. Tegenover de inperking van rationaliteit tot technische rationaliteit kan vastgehouden worden aan de centrale Verlichtingsgedachte dat rationele vooruitgang ook op de kwaliteit van de relaties tussen mensen onderling betrekking heeft. Tegelijkertijd maakt het een afscheid mogelijk van alle metafysisch verankerde vormen van oorsprongs- en vooruitgangdenken, doordat de procedurele rationaliteit geen inhouden meer verankert en vastlegt, maar alleen een procedure voor het vastleggen van inhouden specificeert, waarbij het inzicht in die procedure zelf als een feilbare reconstructie van dieptestructuren van talige communicatie wordt opgevat.

Dit Habermassiaanse perspectief heeft zoals bekend van vele kanten de kritiek opgeroepen dat de universaliteitspretenties die Habermas met zijn eigen analyse en met de geldigheidsclaims van de procedurele rationaliteit zelf verbindt, een uitsluitende en onderdrukkende werking hebben en zodoende deel hebben aan het gewelddadige karakter van de humanistische Verlichtings-erfenis, in plaats van de emancipatorische betekenis daarvan aan het licht te brengen.

Toen ik tegen deze achtergrond aan het einde van de jaren zeventig Foucault serieus begon te bestuderen en vervolgens ook door Lyotard geboeid raakte, was dat omdat ik bij hen (in tegenstelling tot bijvoorbeeld het werk van Derrida en

Beaudrillard) een emotionele bewogenheid en een politiek engagement meende te herkennen die mij van het begin af aan bij Habermas getroffen en geboeid hadden. Habermas' betrokkenheid op mondigheid en op de bescherming van de kwetsbaarheid van het individu, Foucaults analyse van de panoptische macht en zijn afscheid van de woordvoerders en Lyotards oproep om stem te geven aan onzegbaar onrecht, leken mij intern verwant.

Dit is het eerste punt waarop Pekelharing mijn betoog niet alleen verschuift maar ook pijnlijk verwingt. Hij brengt namelijk een tegenstelling aan tussen solidariteit en 'betrokkenheid op leed' enerzijds en de filosofie anderzijds, en doet het dan voorkomen alsof ik 'de kwetsbaarheid van het individu' op persoonlijke en 'mentalistische' gronden *van buiten af* aandraag als toetssteen voor een hedendaags filosofisch debat. Maar ik beweer juist dat die betrokkenheid *in de filosofie zelf* aangetroffen kan worden, sterker nog, dat die betrokkenheid de brug vormt die de meest inspirerende protagonisten in het modernisme-postmodernisme debat bij alle overduidelijke verschillen toch verbindt. Voorzover de filosofie nog steeds de tijd in gedachten vat, gaat het hier dus niet om een subjectieve en emotionele drijfveer, die van buiten af als een vreemd lichaam het filosofische debat binnen wordt gedragen, zoals Pekelharing suggereert. Integendeel, zodoende brengt hij mijns inziens een psychologiserende reductie tot stand van de zaak die in het geding is. Deze zaak valt niet alleen in het werk van Habermas, Foucault en Lyotard aan te treffen, als een worsteling met de inzet van hun eigen denken, maar ook bij Pekelharing; uiteraard ook bij hem, gezien de onmiskenbare voeling die hij als redacteur van *Krisis* met de tijdgeest onderhoudt. Wanneer hij namelijk aan het slot van zijn bespreking de notie van 'een voor alle betrokkenen aanvaardbaar compromis' introduceert, gebruikt hij begrippen als "het principe van gelijk respect" en "proberen om ons fair te gedragen" om duidelijk te maken wat daar in de kern mee bedoeld is. Dit zijn geen 'mentalistische' categorieën, maar begrippen die betrekking hebben op *het overgangsgebied* tussen persoonlijk engagement en de normatieve kwaliteit van sociale relaties; het zijn begrippen die, net als het begrip 'humanistisch engagement', op een of andere manier de complexe relatie daartussen proberen te vatten.

Dit gezegd zijnde kan ik overgaan naar datgene wat ik als Pekelharings centrale tegenwerping beschouw, de these dat "een te humane, te pastorale, te broederlijke, te zorgzame samenleving uiteindelijk de dood in de pot betekent." Deze tegenwerping is verbonden met Pekelharings opvatting dat vrijheid rechtstreeks met strategisch handelen verbonden is en zijn idee dat de politiek gericht zou moeten zijn op een "zo onpersoonlijk en rechtvaardig mogelijke verdeling van essentiële goederen." Een maximale ruimte voor de strikt individuele bepaling van datgene wat 'het goede leven' uitmaakt dient krachtig verdedigd te worden tegen de pastorale 'bodysnatchers'.

Het is duidelijk dat Pekelharing hier een heel andere weg kiest dan ik. We schijnen het eens te zijn over de deskundologen als 'bodysnatchers', maar het perspectief dat ik schilder belooft als ik hem goed begrijp alleen maar méér van hetzelfde, overgoten met een nieuw, mentalistisch en humanistisch-pastoraal sausje. Op dit punt is Pekelharing echter mijns inziens het slachtoffer van de liberale traditie waaraan hij samen met Rawls primair refereert en dreigt hij in dezelfde nai-

viteit te vervallen die postmodernisten Habermas aanwrijven. Net zoals bij Habermas een geïdealiseerde notie van de leefwereld te vinden is, zo houdt Pekelharing ons nu voor dat 'verzorgers, postmodern gelouterde humanisten en instituties' met hun vingers af moeten blijven van de vormen van pijn en leed waarvoor we privé verantwoordelijk zijn. Maar deze tegenstelling tussen publiek en privé berust op 'moderne' en romantische vooronderstellingen, die haar mijns inziens ongeschikt maken voor de analyse van onze tot op grote hoogte postmoderne cultuur. We moeten mijns inziens als een sociologisch feit van onze hedendaagse situatie aanvaarden dat steeds verdergaande individualisering en steeds verdergaande vermaatschappelijking hand in hand gaan, dat de vragen en antwoorden waarvoor we privé verantwoordelijk zijn, en misschien meer privé en geïndividualiseerd dan ooit te voren, tegelijkertijd door een steeds complexer wordend stelsel van zorgzame, onderwijzende, informerende en amuserende instituties, instanties en apparaten 'voorgebakken' en bewerkt worden. Het is naar mijn mening een vorm van romantisch en 'liberaal' idealisme om in het licht daarvan te pleiten voor het *terugdringen* van hun invloed om zodoende iets als een gebied van de zuivere individualiteit, de 'echte' privésfeer af te kunnen bakenen. Eerder is het zo dat het interreferentiegebied tussen systeem en leefwereld zich tendentieel uitbreidt, dat het kapitalisme steeds 'cultureler' wordt, zodat de vraag naar de individuele speelruimte en naar maatstaven voor normatieve algemeenheid en persoonlijke authenticiteit zich in toenemende mate stelt *binnen* de instituties, binnen de zorg, binnen het onderwijs, binnen de media. Dat geldt in ieder geval voor intellectuelen, die bij uitstek in dit overgangsgebied tussen systeem en leefwereld opereren. In die situatie werken de bekende binaire opposities niet meer, noch Foucaults oppositie tussen disciplineren en bestaansethieken, noch Habermas' oppositie tussen systeem en leefwereld, noch de omkering daarvan door Pekelharing. In die situatie hebben we te maken met meervoudige en interfererende ambivalenties. Het omgaan daarmee vereist mijns inziens een ander referentiekader dan dat van de ware kennis en een ander vooruitgangsbegrip, waarin problemen complexer worden als we vooruitgang boeken, in plaats van dat er oplossingen in zicht komen. Mijn oppositie tegen het deskundologische regime is dan ook niet gericht op het afschaffen daarvan, (want een dergelijk streven zou niet alleen naïef zijn, maar ook een nieuwe variant opleveren van het humanistische scenario) maar is gericht op een interne transformatie van dit regime. Boven de toegangspoort van het Instituut voor Praktische Humanistiek staat geschreven 'wij bieden geen hulp maar weerwerk'.